

OBRZEŻA SEKTORA

**A. OSOBY PRAWNE I JEDNOSTKI ORGANIZACYJNE DZIAŁAJĄCE
NA PODSTAWIE PRZEPISÓW O STOSUNKU PAŃSTWA DO
KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W RP, KTÓRYCH CELE OBEJMUJĄ
PROWADZENIE DZIAŁALNOŚCI POŻYTKU PUBLICZNEGO**

Maria Rogaczewska

Stowarzyszenie Klon/Jawor, kwiecień 2005

Maria Rogaczewska

A. OSOBY PRAWNE I JEDNOSTKI ORGANIZACYJNE DZIAŁAJĄCE NA PODSTAWIE PRZEPISÓW O STOSUNKU PAŃSTWA DO KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W RP, KTÓRYCH CELE OBEJMUJĄ PROWADZENIE DZIAŁALNOŚCI POŻYTKU PUBLICZNEGO

Kościelne osoby prawne prowadzące działalność pożytku publicznego

Prawne uwarunkowania działalności i struktura

Ustawa z dnia 17 maja 1989 o Stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej definiuje, które jednostki organizacyjne Kościoła (terytorialne, personalne i pozostałe) są osobami prawnymi. Spośród zdefiniowanych w Ustawie kościelnych osób prawnych działających na podstawie przepisów o stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w RP, następujące osoby prawne posiadają pośród swoich celów także działalność pożytku publicznego:

Lp.	Nazwa, struktura, działalność
1.	<p>Konferencja Episkopatu Polski (reprezentuje Kościół katolicki wobec Państwa i podmiotów międzynarodowych. Należą do niej wszyscy biskupi, posiada rozbudowaną strukturę, dzieli się na komisje, rady i zespoły tematyczne). Należy do CCEE (Rady Konferencji Episkopatów Europy) i COMECE (Komisji Konferencji Episkopatów Europy).</p> <p>Zgodnie z jednym z punktów swojego regulaminu, Konferencja Episkopatu Polski „stara się o rozwiązywanie problemów społecznych, łączące się z posłannictwem Kościoła oraz zachowaniem i rozwojem kultury chrześcijańskiej”.</p> <p>Najbardziej znanym własnym dziełem dobroczynnym Konferencji Episkopatu Polski jest obecnie Fundacja „Dzieło Nowego Tysiąclecia” – zakrojony na skalę ogólnopolską program stypendialny dla ubogiej młodzieży gimnazjalnej (przede wszystkim z diecezji, gdzie jest najwięcej byłych PGR-ów) i towarzyszący mu program zbiórek publicznych. Episkopat przyznaje także wybranym dobroczyńcom i organizacjom pozarządowym (nie tylko kościelnym) mające znaczną rangę, także finansową, nagrody TOTUS, m.in. w dziedzinie „promocji człowieka, pracy charytatywnej i edukacyjno-wychowawczej”</p>
2.	<p>14 metropolii (w tym greckokatolicka metropolia przemysko-warszawska) 15 archidiecezji (w tym archidiecezja greckokatolicka przemysko-warszawska) 26 diecezji (w tym diecezja greckokatolicka wrocławsko-gdańska)</p>
3.	<p>W prawnych ramach każdej diecezji oraz w ramach wielu parafii działają liczne akademickie ośrodki duszpasterskie (jest ich ponad 200, zrzeszających 2-5% polskich studentów) oraz specjalistyczne ośrodki duszpasterskie, z których największe to:</p> <p>Duszpasterstwo Kolejarzy (20 tys. osób, istnieje przy nim dobroczynne Stowarzyszenie „Wspólnota Kolejarska”)</p>

	<p>Duszpasterstwo Ludzi Morza (opieka nad sierotami po marynarzach)</p> <p>Duszpasterstwo Ludzi Pracy (obrona praw pracowniczych, pomoc bezrobotnym)</p> <p>Duszpasterstwo Niewidomych (prowadzi sieć bibliotek książki mówionej)</p> <p>Duszpasterstwo Niesłyszących</p> <p>Duszpasterstwo Rodzin (w diecezjach istnieje 48 placówek opiekuńczych i adopcyjnych i domów samotnej matki, to duszpasterstwo inicjuje powstawanie rodzinnych domów dziecka i rodzin zastępczych)</p> <p>Duszpasterstwo Rolników (prowadzi 100 Katolickich Uniwersytetów Ludowych i Wszechnic Ludowych oraz Wydawnictwo Rolników)</p> <p>Duszpasterstwo Służby Zdrowia (3 tys. osób, obrona praw pracowniczych)</p> <p>Duszpasterstwo Romów (10 szkół niedzielnych dla dzieci romskich)</p> <p>Duszpasterstwo Sportowców (katolickie organizacje sportowe organizują rocznie ok. 600 imprez i obozów dla ok. 150 tys. młodzieży i dzieci)</p> <p>Duszpasterstwo Środowisk Twórczych (w 27 diecezjach, działalność kulturalna i edukacyjna)</p> <p>Duszpasterstwo Trzeźwości (kilkanaście ośrodków diecezjalnych, które współpracują z grupami samopomocowymi jak AA, Al-Anon, Ośrodki Apostolstwa Trzeźwości oraz Centra Pomocy Osobom Uzależnionym, które udzielają kilkudziesięciu tysięcy porad rocznie)</p> <p>Duszpasterstwo Więziennictwa (202 kapelanów, z którymi współpracuje ok. 400 osób świeckich z Bractwa Więziennego)</p> <p>Duszpasterstwo Przedsiębiorców i Pracodawców</p> <p>Oraz ok. 40-50 pozostałych duszpasterstw specjalistycznych</p> <p>Łącznie istnieje ponad 250 różnych ośrodków duszpasterskich, przy czym liczba ta nie zawiera nieformalnych grup duszpasterskich, działających w małym zasięgu, np. obejmujących na przykład teren jednej parafii.</p>
4.	9964 parafii (w tym 138 parafii greckokatolickich), w ramach których działają inne podmioty i organizacje: oddziały Akcji Katolickiej, Parafialne Zespoły Charytatywne oraz zdecydowana większość stowarzyszeń katolickich.
5	3922 kościoły nieparafialne
6	204 instytuty zakonne oraz podległe im klasztory, opactwa (144 żeńskie, 60 męskich)
7	35 instytutów świeckich
8	Caritas Polska
9	41 Caritas diecezjalnych (w tym 2 Caritas greckokatolickie)
10	4 Papieskie Dzieła Misyjne
11	92 parafie Ordynariatu Polowego Wojska Polskiego, Caritas Ordynariatu Polowego

Ponadto, działalność pożytku publicznego prowadzą podmioty określone w Ustawie jako organizacje kościelne i organizacje katolickie, których członkom Ustawa zapewnia swobodę zrzeszania się w celu realizacji zadań wynikających z misji Kościoła. Prawo do zrzeszania się wiernych, prowadzenia publicznych zbiórek i działalności charytatywnej oraz zakładania fundacji zostało później potwierdzone w postanowieniach Konkordatu między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w 1993 roku.

- **Organizacje kościelne** (działające na rzecz formacji religijnej i kultu), powoływane są przez kościelne osoby prawne (do tych organizacji nie stosuje się prawa o stowarzyszeniach).
- **Organizacje katolickie** działają za wiedzą i w łączności z hierarchią kościelną: organizacje katolickie mogą mieć na celu działalność społeczno-kulturalną, oświatowo-wychowawczą i charytatywno-opiekuńczą. Do organizacji katolickich stosują się prawa o stowarzyszeniach.
- **Inne organizacje zrzeszające katolików** działają na podstawie własnych statutów i ogólnych przepisów prawa.

Wszelkie pozostałe jednostki organizacyjne Kościoła katolickiego, jak wydawnictwa, placówki charytatywno-opiekuńcze, szkoły, placówki wychowawcze i inne organizacje, które nie posiadają odrębnej osobowości prawnej, działają w ramach kościelnych osób prawnych, które je powołały. Ustawodawca zapewnia kościelnym osobom prawnym także możliwość zakładania fundacji.

Aktywność społeczna katolików świeckich podporządkowana jest, **równolegle z prawem państwowym**, także przepisom promulgowanego w 1983 roku **Kodeksu Prawa Kanonicznego**, szczególnie zawartym w księdze drugiej (kanony 298-329). Przepisy te stanowią w znacznej mierze odzwierciedlenie **zaleceń Soboru Watykańskiego II**. Określają one cele i zasady działania stowarzyszeń wiernych. Normy zawarte w księdze IV kodeksu określają relacje między uprawnieniami wiernych a obowiązkami władzy publicznej. Określają one możliwe pola współpracy katolickich działaczy z władzami publicznymi. Istnieją także dodatkowe przepisy dotyczące aktywności społecznej katolików, wydane przez Konferencje Biskupów oraz przez biskupów diecezjalnych. Przepisy tego typu zawierają także statuty największych organizacji, jak Caritas czy Akcja Katolicka.

Najważniejszą normą kanoniczną jest ortodoksja: obowiązek kierowania się nauczaniem Kościoła. Świeccy działacze nie mogą nadużywać autorytetu Kościoła dla celów prywatnych, czy politycznych. Żadne zrzeszenia i przedsięwzięcie nie może przybrać nazwy „katolickie” bez wyraźnego zezwolenia kompetentnej władzy kościelnej (kanon 300 KPK). Stowarzyszenia dzielą się na **publiczne stowarzyszenia świeckich**, które powoływane są ogólnie przez władzę duchowną oraz **stowarzyszenia prywatne**: ruchy i wspólnoty powstałe z inicjatywy wiernych, w których wierni zrzeszają się na podstawie umowy prywatnej. Te ostatnie posiadają większą autonomię (kanon 315 i 323), ale także muszą ubiegać się o zatwierdzenie władz kościelnych, które badają zgodność ich misji i działań z doktryną, przyznają im duszpasterzy, asystentów kościelnych i moderatorów. Międzynarodowe stowarzyszenia wiernych zatwierdza Stolica Apostolska, krajowe stowarzyszenia – Konferencja Episkopatu, diecezjalne stowarzyszenia – biskupi na terenie danej diecezji.

Stowarzyszenia katolickie prowadzące działalność społeczną, edukacyjną czy charytatywną podlegają także prawu państwowemu. Wówczas rejestrują się w Krajowym Rejestrze Sądowym, co gwarantuje im artykuł 19 Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską, podpisanego w 1993 roku.

Zgodnie z definicją prawno-kanoniczną, stowarzyszenie wiernych to stowarzyszenie kościelne, zrzeszające na zasadzie dobrowolności pewną grupę wiernych, założone lub potwierdzone przez władzę kościelną, mające na celu popieranie doskonalszego życia chrześcijańskiego wśród członków bądź prowadzenie działalności mającej związek z misją Kościoła. Ta definicja dzieli stowarzyszenia katolickie na dwie podstawowe kategorie: podmiotów realizujących **misję ściśle religijną** oraz prowadzących **publiczną działalność społeczną** we wszystkich pozostałych obszarach, o ile jest ona niesprzeczna z nauką Kościoła.

Stowarzyszenia religijne wiernych świeckich

Wyniki badań na temat przynależności do stowarzyszeń i organizacji katolickich nie mogą napawać polskich katolików zbyt dumą. Jednak w odróżnieniu od krajów zachodnich, nowe ruchy i stowarzyszenia katolickie mogły powstawać w Polsce dopiero stosunkowo niedawno. W Kościele powszechnym nastąpił wielki rozkwit aktywności świeckich w epoce posoborowej, tymczasem recepcja reform soborowych w Polsce była opóźniona: świeccy mogli przez długi czas zrzeszać się jedynie nieformalnie. U schyłku lat pięćdziesiątych zaczęły powstawać pierwsze „Oazy Dzieci Bożych” dla zaangażowanej religijnie młodzieży, których założycielem był charyzmatyczny ksiądz Franciszek Blachnicki (pierwsze rekolekcje dla ministrantów przeprowadził on już w 1954 roku) potem powstał z nich potężny Ruch Światło-Życie. W 1973 z tego ruchu wyłonił się Ruch Domowego Kościoła, a w 1979 – Krucjata Wyzwolenia Człowieka. Również w latach siedemdziesiątych pojawiły się w Polsce pierwsze grupy Odnowy w Duchu Świętym i Drogi Neokatechumenalnej. Na początku lat osiemdziesiątych działało w Polsce już 20 katolickich ogólnopolskich ruchów i stowarzyszeń, których liczba zaczęła szybko wzrastać po 1989 roku. Równoległe do żywiołowego rozwoju „nowych ruchów” wzrost liczby członków odnotowały wówczas także organizacje o wiele dłuższej, jeszcze przedsoborowej, tradycji, które rozpowszechnione są zwłaszcza na wsiach, jak Legion Maryi, Żywy Różaniec, instytuty świeckie, Sodalicja Mariańska. Niepospolitym fenomenem lat dziewięćdziesiątych są Koła Przyjaciół Radia Maryja (nazywane także Biurami „Radia Maryja”), które działa od grudnia 1991. Koła te tworzą potężny ruch społeczny, modlitewny i formacyjny, którego liczebność trudno oszacować (sami przedstawiciele szacują go na około 5 mln, ale wydaje się, że jest to liczba znacznie zawyżona). Są ściśle związane z ogólnopolskim ruchem Rodziny Radia Maryja, podporządkowanym samej rozgłośni, której słuchalność według badań SMG/KRC oscyluje wokół 5%, co daje jej czwarte miejsce w kraju. Jednocześnie jedynie 2,2% badanych w 2002 roku przez Instytut Spraw Publicznych księży parafialnych stwierdziło, że na terenie ich parafii istnieje koło Radia Maryja, co świadczy dobitnie o kontrowersyjnej pozycji całego ruchu w łonie samego Kościoła (por. Kolarska-Bobińska, 2003).

Nie ma precyzyjnych danych liczbowych dotyczących ruchów i stowarzyszeń katolickich (ich

liczby, liczebności członków i zasobów). Większość ruchów katolickich nie prowadzi formalnej ewidencji swoich członków, istnieją jedynie dane szacunkowe, co wynika z braku statystyk i dokumentacji w centralnych kościelnych instytucjach (takich jak Sekretariat Konferencji Episkopatu Polski, Katolicka Agencja Informacyjna, katolickie organizacje federacyjne oraz katolickie serwisy informacyjne, z których najbogatszym źródłem danych są serwisy www.ekai.pl oraz www.opoka.org.pl). Najbardziej znaczące źródła danych to ewidencje poszczególnych diecezji (prowadzone przez Referaty Duszpasterskie przy Kurii Biskupiej, Referaty ds. Stowarzyszeń bądź Diecezjalne Rady Ruchów Katolickich) oraz **Ogólnopolska Rada Ruchów Katolickich**, która jest największą federacją ruchów i stowarzyszeń katolickich działających w Polsce.

Według szacunków ORRK istnieje w granicach **150-180 podmiotów** (stowarzyszeń, ruchów, organizacji) działających w **skali ogólnopolskiej**. Jeśli chodzi o podmioty działające na **szczeblu lokalnym** (wliczając w to również samodzielne oddziały podmiotów ogólnopolskich, które działają autonomicznie), to szacunkowa ich liczba wynikająca z dostępnych ewidencji diecezjalnych wynosi łącznie około **900-1100** podmiotów (suma obliczona na podstawie danych zewidencjonowanych i udostępnianych przez 24 diecezje oraz szacunków dla pozostałych 15 diecezji).¹

Aktualnie, spośród 140 ruchów i stowarzyszeń współpracujących z ORRK, 72 formalnie do niej przynależy i tworzy jej struktury. Za liczbą 72 stowarzyszonych organizacji kryje się około 800 tysięcy członków, co stanowi niemal połowę spośród około **dwóch milionów osób** należących do wszystkich ruchów i stowarzyszeń katolickich (**nieco ponad 5% populacji**) – bo taką liczbę wszystkich członków zawierają szacunki ORRK.

Jeśli przyrównać liczbę członków ruchów do liczby katolików na danym terenie, to najlepiej rozbudowaną sieć i najwięcej członków spośród parafian posiadają ruchy i stowarzyszenia katolickie na terenie diecezji: przemyskiej (ponad 40 zewidencjonowanych podmiotów), rzeszowskiej (39), tarnowskiej, siedleckiej i zamojsko-lubaczowskiej (po około 30 podmiotów); najmniej w sosnowieckiej (około 10, co można jednak tłumaczyć niewielkimi rozmiarami diecezji), włocławskiej (15) i łódzkiej (nieco mniej niż 20).

Katolickie **stowarzyszenia** są zdecydowanie mniej popularną formą stowarzyszania się świeckich katolików niż grupy, wspólnoty i **ruchy** katolickie. Inaczej też należy patrzeć na członkostwo w ruchu religijnym i stowarzyszeniu, choć mają one nominalnie wspólny cel jakim jest udział w misji Kościoła Rzymskokatolickiego, zgodnie z zasadami doktryny i katolicką nauką społeczną.

Cechą charakterystyczną stowarzyszeń katolickich, zwłaszcza zaś „nowych ruchów” czy też „ruchów odnowy” jest ich strukturalna niejednorodność. Jak pisze E. Firlit (1998:145), „ich zróżnicowane formy tworzą mozaikowe kontinuum”, które wedle autorki podzielić można na następujące kategorie:

¹ Rejestr REGON za III kwartał 2004 roku podaje liczbę 15 175 podmiotów zarejestrowanych na terenie Polski jako „organizacje religijne lub podobne i klasztory”, ta liczba zawiera także parafie.

- Luźne grupy nieformalne (płaszczyzną więzi jest wyłącznie wspólnota przekonań i praktyk religijnych). Tutaj można zaliczyć szereg grup zadaniowych, istniejących przy parafiach;
- Trwałe i ściśle grupy nieformalne (charakterystyczne są dla nich bezpośrednie, osobiste stosunki społeczne, często o znamionach grupy pierwotnej);
- Stowarzyszenia o rozbudowanej i sformalizowanej strukturze organizacyjnej;
- W ostatnich dziesięciu latach intensywnie rozwijają się ruchy i stowarzyszenia skupiające środowiska profesjonalne, branżowe oraz powoływane do realizacji konkretnych zadań, np. budowy szkoły katolickiej, prowadzenia instytucji dobroczynnej czy społecznej. Ze wszystkich wydawnictw katolickich w Polsce, około 24% jest prowadzonych przez stowarzyszenia i ruchy.

Typologia stowarzyszeń wiernych wynikająca z przepisów kanonicznych

I. Pierwsza kategoria typologii wynikającej z przepisów kanonicznych to stowarzyszenia ściśle formacyjne, których celem jest pogłębianie wiary, zgodnie z kanonem 298 KPK: rozwój publiczny kultu lub popieranie chrześcijańskiej doktryny, formacja członków, pogłębianie wiary, katecheza, urzeczywistnianie ideałów świętości i apostołstwa. W znacznej części geneza tych stowarzyszeń jest związana z odpowiedzią świeckich na wezwanie Soboru Watykańskiego II do aktywniejszego uczestnictwa w życiu Kościoła i z chęcią urzeczywistniania soborowej wizji Kościoła w praktycznym życiu, przez co ich członkowie mają duży udział w kształtowaniu oblicza współczesnego katolicyzmu.

Publiczne i prywatne stowarzyszenia wiernych spełniające przede wszystkim misję religijną – nie są one organizacjami pożytku publicznego w znaczeniu Ustawy o pożytku publicznym i wolontariacie (niniejsza tabela podaje podmioty o najdłuższej tradycji działania lub najliczniejsze, dane wg: Petrowa 2000 oraz Leksykonu Kościoła Katolickiego 2003).

Fraternie (III zakony)	Franciszkański Zakon Świeckich (17 tys. członków) Świecki Zakon Karmelitów Bosych (1 tys.) Zakon Dominikanów Świeckich (0,6 tys.) oraz ok. 40 innych zakonów świeckich
Zakony Rycerskie	Zakon Rycerski Świętego Grobu Jerozolimskiego Zakon Polskich Kawalerów Maltańskich
Bractwa, ruchy i stowarzyszenia formacyjne i apostołskie	Akcja Katolicka (35 tys.) Rodzina Radia Maryja (ok. 0,8-1 mln)
Ruchy apostołskie działające w skali międzynarodowej oraz ruchy posoborowe	Droga Neokatechumenalna 40 tys. Odnowa w Duchu Świętym 30 tys. Ruch Światło – Życie („Oaza”) ok.60-70 tys. Ruch Światło-Życie – Domowy Kościół 21 tys. Ruch Rodzin Nazaretańskich 16 tys. Ruch „Wiara i Światło” 6 tys.

	<p>Ruch „Focolari” 4,5 tys. Ruch Szentsztacki 4,3 tys. Wspólnota „Chemin Neuf” 2 tys. Ruch „Wspólnota i Wyzwolenie” 1 tys. Wspólnota Życia Chrześcijańskiego 0,5 tys. Wspólnota „Emmanuel” 0,5 tys. Prałatura Opus Dei 0,4 tys.</p>
<p>Stowarzyszenia o długiej tradycji działania w Polsce</p>	<p>Żywy Różaniec (20-osobowe grupy w ok. 9 tys. parafii) Stowarzyszenie Rycerstwo Niepokalanej Sodalicia Mariańska Legion Maryi 6 tys. Bractwa Szkaplerzne ok. 500 tys.</p>

II. Do drugiej kategorii wyróżnionej w Kodeksie Prawa Kanonicznego należą ruchy i stowarzyszenia, których cele i misja mają zdecydowanie szerszy zasięg niż tylko misja ściśle religijna: realizują one wartości uznawane zgodnie ze społeczną nauką Kościoła za najważniejsze w życiu społecznym. Zajmują się rozwiązywaniem problemów społecznych i działalnością pożytku publicznego. Działają one również w myśl kanonu 222 KPK, z którego wynika obowiązek realizowania przez wiernych sprawiedliwości społecznej: pomocy społecznej i działalności charytatywnej.

Publiczne i prywatne stowarzyszenia świeckich prowadzące szerszą działalność społeczną, których działalność podpada pod definicję organizacji pożytku publicznego, mimo, iż nie wszystkie są zarejestrowane jako tego typu organizacja.

<p>Stowarzyszenia społeczne i kulturalne, prowadzące działania adresowane do szerokich grup obywateli</p>	<p>Katolickie Stowarzyszenie Civitas Christiana (11 tys.) Katolickie Stowarzyszenie Młodzieży (18 tys.) Klub Inteligencji Katolickiej (80 KIK-ów na terenie całej Polski) Ruch Kultury Chrześcijańskiej „Odrodzenie” (1 tys.) Stowarzyszenie „Veritatis Splendor” Fundacja Kultury Chrześcijańskiej ZNAK Instytut Tertio Millennio</p>
<p>Stowarzyszenia i ruchy charytatywne, rodzinne i wychowawcze, pełniące w szczególności następujące funkcje: -Socjalizacja religijna młodzieży -Pomoc społeczna</p>	<p>Katolickie Stowarzyszenie Wychowawców Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich Sieć Katolickich Centrów Edukacyjnych KANA (6 placówek) Związek Centralny Dzieła Kolpinga w Polsce (0,7 tys.) Salezjańska Organizacja Sportowa SALOS (18 tys.) Salezjański Ośrodek Wychowania i Animacji SOWA Salezjański Ruch Troski o Młodzież „Spotkania Małżeńskie” (190 liderów, 11 tys. Sympatyków)</p>

<p>-Przeciwdziałanie patologiom społecznym, -Socjoterapia -Pomoc rodzinom -Ekologia -Ekumenizm -Sport, rekreacja -Edukacja -Przedsiębiorczość</p>	<p>Stowarzyszenie Rodzin Katolickich Bractwo Więzienne (0,9 tys.) Porozumienie Katolickich Ośrodków Adopcyjno-Opiekuńczych(1,2 tys.) Ruch Ekologiczny św. Franciszka z Asyżu (zaplecze eksperckie, lobbing ekologiczny, edukacja) Ruch Solidarności z Ubogimi Trzeciego Świata „Maitri” (około 1-2 tys) Stowarzyszenie „Dom Rodzinny” Stowarzyszenie Katolicki Ruch Antynarkotkowy KARAN (10 świetlic socjoterapeutycznych, Centrum Rozwoju Osobowości, Centrum Rozwoju Dla Terapeutów, Centrum Interwencji Kryzysowej, poradnictwo dla rodziców) Stowarzyszenie Parafiada – 36 tys. członków i sympatyków, współpraca z 2700 parafiami, organizacja jednej z największych w Europie imprez dla młodzieży z ubogich regionów – Międzynarodowej Parafiady Dzieci i Młodzieży Stowarzyszenie Przyjaciół Szkół Katolickich, 3 tys. członków i sympatyków, 19 szkół Towarzystwo Pomocy im. Św. Brata Alberta (ok. 2,5 tys. członków w 48 kołach). 29 schronisk z 1500 miejscami, 87 schronisk dla kobiet i matek z 200 miejscami, domy dla chorych, noclegownie. Ogółem pomocą stacjonarną obejmuje 2100 osób, ponadto prowadzi 12 kuchni. Jest to największa w Polsce organizacja pozarządowa pomagająca bezdomnym. Stowarzyszenie św. Wincentego a Paolo (szkoły, kolonie, domy samotnej matki) „Betel” Federacja Organizacji i Wspólnot Dobroczynnych Ruch „Samarytanin” Ruch Hospicyjny (32 placówki kościelne, w tym 10 placówek Caritasu), 61 świeckich)</p>
<p>Stowarzyszenia zawodowe i branżowe</p>	<p>Katolickie Stowarzyszenie Dziennikarzy (400 członków) Katolickie Stowarzyszenie Filmowe Katolickie Stowarzyszenie Lekarzy (2 tys. członków) Katolickie Stowarzyszenie Pielęgniarek (600) Stowarzyszenie Wychowawców Katolickich (2 tys.) Stowarzyszenie Psychologów Chrześcijańskich Stowarzyszenie Wydawców Katolickich</p>
<p>Stowarzyszenia kobiece</p>	<p>Forum Kobiet Polskich „Kobieta w Świecie Współczesnym” (organizacja parasolowa, skupiająca 49 organizacji i ruchów kobiecych) Polski Związek Kobiet Katolickich Stowarzyszenie Forum Kobiet Katolickich</p>

Harcerze	Stowarzyszenie Harcerstwa Katolickiego „Zawisza” (ponad 2 tys. członków i sympatyków) Związek Harcerstwa Rzeczypospolitej (około 21 tys. członków i sympatyków)
----------	--

Parafie i mikrostruktury parafialne

Kościelne formy stowarzyszenia się są zdecydowanie zdecentralizowane. Struktura ruchów i stowarzyszeń jest pozioma. Tworzą je niezależne od siebie grupy, które działają przy konkretnych parafiach. Taka grupa może nosić nazwę „ośrodka”, „wspólnoty”, „środowiska” (jak w przypadku Akcji Katolickiej) ale też mieć zupełnie samodzielną nazwę i posiadać odrębną rejestrację. Największa część ich aktywności przebiega na poziomie mikro, w sferze społecznej bliskiej codzienności. Zapleczem ruchów i stowarzyszeń katolickich są **parafie**, które zapewniają zaplecze materialne, w postaci lokali i infrastruktury, stanowią także **bazę rekrutacyjną**. Podstawowym i potencjalnie największym „zasobem” stowarzyszeń kościelnych jest zatem sieć parafii, razem z towarzyszącą jej infrastrukturą (np. około 22 tysięcy sal katechetycznych). W odniesieniu do polskiego kontekstu społeczno-kulturowego parafia wciąż stanowi nie tylko najmniejsza jednostkę administracyjną Kościoła², ale także jedną z najważniejszych instytucji społecznych kształtujących życie lokalnych społeczności (por. Firlit 1998, passim).

W Polsce sieć parafii jest gęsta, jest ich niemal czterokrotnie więcej niż gmin. Wg Rocznika Statystycznego GUS w 2001 na jedną parafię przypadało średnio 3423 wiernych. Liczba parafii wzrosła w ostatniej dekadzie 1990 –2000 o 12 %. Na terenie 39 diecezji rzymskokatolickich na które podzielone jest terytorium kraju, znajduje się **9826** parafii rzymskokatolickich (dane na podstawie Leksykonu Kościoła Katolickiego 2003). Około 6% ogólnej liczby parafii stanowią parafie zakonne. Podział na parafie diecezjalne i zakonne jest, zdaniem E. Firlit, ważny przy analizie roli parafii w środowisku lokalnym: „parafie zakonne cechuje większa różnorodność działalności duszpasterskiej oraz bogatsze formy w zakresie funkcji ekstensywnych (czyli animowaniu i realizacji działalności społecznej parafii)”(Firlit 2003:153). Najgęstsza sieć parafii znajduje się w diecezjach: tarnowskiej (442), poznańskiej (421), wrocławskiej (411) i krakowskiej (410), zaś diecezje o najmniejszej liczbie parafii to drohiczyńska (95), białostocka (105), i ełcka (151). W przelżeniu na województwa najwięcej parafii znajduje się w mazowieckim (ponad 1000), śląskim, małopolskim i wielkopolskim, a najmniej w lubuskim i podlaskim. Widać stąd, że liczba parafii jest bardziej zależna od stopnia urbanizacji, nie zaś od powierzchni danej diecezji. Najprostsza klasyfikacja parafii pozwala wyróżnić trzy typy (za: Firlit 2002: 153):

² Warto przypomnieć, iż w 1992 w Kościele polskim wprowadzono reformę administracyjną, na mocy bulli wydanej przez Stolicę Apostolską *Totus Tuus Poloniae Populus*. Odtąd w Polsce jest 13 prowincji kościelnych (metropolii), podzielonych na 39 diecezji rzymskokatolickich, metropolia greckokatolicka podzielona na dwie diecezje oraz Ordynariat Polowy Wojska Polskiego.

Typ parafii	% ogólnej liczby parafii
parafie wiejskie (centrum parafialne: kościół, kaplica, plebania znajduje się na terenie wsi)	64,8%
parafie miejsko-wiejskie (kościół znajduje się na terenie małego miasta, ale parafia obejmuje także okoliczne wsie)	15,4%
parafie miejskie, położone całkowicie w obrębie granic miasta	19,9%

Dane z maja 2003, ISKK

Można wyróżnić następujące **społeczne funkcje parafii**:

1/ Ośrodek informacyjno-doradczy. Z badań Instytutu Spraw Publicznych (jesień 2002) wynika, iż 25% księży parafialnych uczestniczyło osobiście w szkoleniach i seminariach poświęconych problematyce europejskiej a około 30 % deklaroowało włączenie się w kampanię informacyjną przed referendum w sprawie akcesji Polski do Unii Europejskiej, przede wszystkim poprzez inicjowanie dyskusji w obrębie istniejących na terenie parafii stowarzyszeń i organizacji oraz udostępnianie materiałów informacyjnych (Kolarska-Bobińska, 2003).

2/Ośrodek dobroczynności. W ostatniej dekadzie wzrosła liczba świeckich członków parafii uczestniczących w działalności charytatywnej na jej terenie, co pokazuje poniższa tabela:

	1991	1998	2002
% ogółu badanych w wieku ponad 18 lat, zaangażowanych w działalność charytatywną na terenie własnej parafii	15,4%	30,8%	35% , w tym: osoby oceniające bardzo dobrze swoją sytuację materialną - 56,5% osoby głęboko wierzące -52,9% praktykujący systematycznie - 44,5%

Z cytowanych badań proboszczów przeprowadzonych przez ISP wynika, że działalność charytatywna prowadzona jest w 74% parafii w Polsce: najczęściej w parafiach typu miejskiego (90%), miejsko-wiejskich, najrzadziej zaś w parafiach wiejskich (62%). Porównanie powyższych deklaracji proboszczów z opiniami świeckich członków parafii świadczy o dość znacznej różnicy ocen na temat zasięgu działalności charytatywnej. 60,5% respondentów świeckich badanych w 2002 roku przez Ośrodek Sondaży Społecznych OPINIA wyraziło opinię, iż pomoc charytatywna dociera do osób najbardziej potrzebujących, 13,9% było przeciwnego zdania, natomiast aż 25% respondentów nie miało na ten temat żadnej opinii z powodu braku informacji (Firlit 2002:157). Jeszcze gorzej wygląda wiedza o działalności konkretnych instytucji charytatywnych: zaledwie 34,1 % respondentów zetknęło się z działalnością Parafialnego Zespołu Charytatywnego, a spośród osób systematycznie

praktykujących niewiele więcej: 43,7%.

Mimo wszystko zaznacza się wzrost odsetka osób uczestniczących w działalności charytatywnej na terenie parafii. Na pewno przyczyniła się do tego instytucjonalizacja działalności Caritas.

Działalność dobroczynna parafii odbywa się w ramach Parafialnych Kół Caritas, Parafialnych Zespołów Charytatywnych lub punktów pomocowych, sformalizowanych stowarzyszeń będących lokalnymi odgałęzieniami organizacji opisywanych wyżej bądź grup nieformalnych. Można tę działalność poklasyfikować na następujące rodzaje konkretnych działań:

- pomoc stacjonarna i zinstytucjonalizowana (domy samotnej matki, noclegownie, kuchnie dla ubogich i bezdomnych, świetlice dla dzieci, centra pomocy rodzinie, poradnie psychologiczne, prawne, instytucje edukacyjne, prowadzące kursy dla osób szukających pracy, ośrodki pomocy uzależnionym, samopomocy, jak koła AA);
- pomoc zinstytucjonalizowana innego rodzaju (organizowanie sieci wolontariuszy do pomocy osobom potrzebującym pozostającym w domach na terenie parafii, regularne zbiórki i kwesty, regularne udostępnianie pomieszczeń i sprzętu dla osób i instytucji świadczących pomoc na rzecz potrzebujących, udzielających porad itp.);
- pomoc doraźna (zbiórki darów rzeczowych dla osób potrzebujących: paczki świąteczne, leki, zapomogi losowe);
- pomoc adresowana do potrzebujących spoza parafii (zbiórki na rzecz ofiar klęsk żywiołowych, pomoc uchodźcom, zbiórki na cele misyjne).

3/ Działalność kulturalno – oświatowa (kolportowanie prasy katolickiej, redagowanie gazetek parafialnych, prowadzenie bibliotek parafialnych, organizacja wydarzeń kulturalnych, kiermaszy, festynów. W końcu lat dziewięćdziesiątych szacowano, iż własne pismo wydaje 700 parafii (na podstawie dokumentów synodalnych), w ich tworzenie zaangażowane są przede wszystkim osoby świeckie. Z sondażu przeprowadzonego w 1997 roku przez OBOP i katolicki Ośrodek Sondaży Społecznych OPINIA wynika, że regularne czytanie prasy katolickiej deklarowało jednak jedynie 7% badanych, choć ponad 60% deklarowało kontakt z książkami religijnymi.

Parafia jest najważniejszym zapleczem działania ruchów i stowarzyszeń, ale w większości przypadków ich obecność ma wciąż niewielkie przełożenie na życie całej parafii, zaś w samych ruchach często nie ma postawy odpowiedzialności za całą parafię.

Działalność pożytku publicznego prowadzona przez osoby konsekrowane

Najważniejsze inicjatywy dobroczynne prowadzone przez braci i siostry zakonne w Polsce	Liczba placówek (szacunkowa liczba beneficjentów)
Ośrodki stałej pomocy profilaktycznej i wychowawczej dla dzieci i młodzieży zagrożonych patologią społeczną (świetlice środowiskowe, socjoterapeutyczne, oratoria)	80 (4500)

Domy samotnej matki, ośrodki interwencji kryzysowej dla ofiar przemocy oraz ośrodki pomocy rodzinie	28 (450)
Domy dziecka, placówki opiekuńczo-wychowawcze	55 (2300)
Placówki dla osób starszych, chronicznie chorych	100 (6300)
Domy pomocy społecznej dla dorosłych upośledzonych umysłowo, ośrodki terapii zajęciowej i rehabilitacji	34 (2600)
Hospicja	7 (150)
Placówki dla dzieci i młodzieży upośledzonych umysłowo	114 (7500)
Placówki leczniczo-rehabilitacyjne dla dzieci	13 (800)
Przytuliska, schroniska dla bezdomnych, noclegownie	19 (760)
Kuchnie dla ubogich	44

Łącznie liczba dzieł prowadzonych przez osoby konsekrowane wynosi około **1,8 tys.**, przy czym ta liczba wzrosła w ostatnich pięciu latach niemal dwukrotnie. Liczba ta jest większa niż suma zawarta w tabeli, bowiem dzieła zakonów to nie tylko wymienione w tabeli "twarde" instytucje, ale "dziełem" w kościelnej nomenklaturze jest także działalność trudno uchwytna w rejestrach, jak systematyczne odwiedzanie więźniów, wynajmowanie pomieszczeń dla młodzieży czy odrębnych stowarzyszeń.

Polscy zakonnicy i siostry zakonne stanowią jedną z najlepiej wykształconych grup społecznych (około 50 % mężczyzn i 20% kobiet ma wykształcenie wyższe).

Najgęstsza sieć zakonów znajduje się na terenie archidiecezji krakowskiej i warszawskiej, a najmniej we wschodniej Polsce: w diecezji białostockiej i drohiczyńskiej. Tego typu nierównomierne rozmieszczenie jest reliktem okresu zaborów, kiedy władze carskie prowadziły metodyczną kasatę domów zakonnych.

Najwięcej męskich zakonów posiada jako swój główny cel **wychowanie i duszpasterstwo młodzieży**: przodują tu salezjanie, którzy prowadzą 53 szkoły, w tym 2 wyższe, jezuiti, bracia szkolni, pijarzy. Tego typu działalność prowadzi także 40 zakonów żeńskich (urszulanki, niepokalanki). Przy zakonach istnieje bardzo wiele duszpasterstw młodzieżowych, stowarzyszeń i organizacji świeckich, wspomagających ich działalność: przykładowo, z inicjatywy salezjanów działają: Stowarzyszenie Współpracowników Salezjańskich, Wolontariusze Księdza Bosko, Salezjańska Organizacja Sportowa SALOS (jedna z największych w kraju) oraz SALTROM – Salezjański Ruch Troski o Młodzież, z inicjatywy pijarów: ogólnopolskie Stowarzyszenie Parafiada.

Dobroczynnością i pomocą społeczną zajmują się bonifratrzy, kamilianie (jako jedni z pierwszych w Polsce) opiekujący się chorymi na AIDS i uzależnionymi), albertyni, bracia i siostry ze Wspólnoty „Chleb Życia” (opiekujący się bezdomnymi), a z zakonów żeńskich albertynki, szarytki, misjonarki miłości i wiele innych.

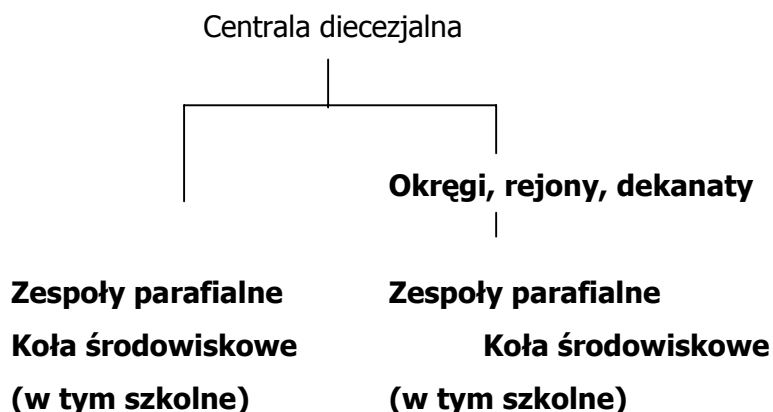
Jezuici i dominikanie stanowią zaplecze intelektualne i eksperckie polskiego Kościoła: są zaangażowani w sferze mass-mediów, prowadzą działalność na rzecz upowszechniania świadomości obywatelskiej, edukacji europejskiej oraz na rzecz podnoszenia zasobów wiedzy i budowania powiązań między różnymi grupami społecznymi. Jezuici prowadzą własne

Centrum Wolontariatu Europejskiego i polską filię OCIPE (Katolickiego Biura Inicjatyw Europejskich), zaś dominanie filię podobnego, afiliowanego przy UE, biura ESPACES oraz Instytut Tertio Millennio, mający charakter think-tanku i kształcący liderów społeczeństwa obywatelskiego(za: Leksykon Kościoła Katolickiego 2003).

Działalność pożytku publicznego prowadzona przez Caritas Polską i Caritas diecezjalne

Caritas Polska to instytucja charytatywna powołana przez Konferencję Episkopatu Polski (która mianuje jej dyrektora i określa statut). Prócz mającej siedzibę w Warszawie Caritas Polskiej, która pełni funkcję „infrastruktury” dla całej działalności dobroczynnej Kościoła (koordynacyjną, reprezentacyjną, operacyjną, fund-risingową, informacyjną, szkoleniową) istnieje 39 Caritas diecezjalnych, Caritas Polowa, Caritas Zakonu Bonifratrów i dwie Caritas greckokatolickie, które mają oddzielną osobowość prawną. Caritas Polska ma statut **organizacji pożytku publicznego**, podobny status ma **16 spośród 39 Caritas diecezjalnych** (pozostałe ubiegają się o niego).

Caritas diecezji jest odrębnym, w pełni autonomicznym podmiotem prawa kościelnego i państwowego. Posiada własny statut, na jej czele stoi biskup-ordynariusz. Centrala diecezjalna posiada własne biuro, prowadzi specjalistyczne placówki pomocy oraz punkty pomocy doraźnej. Między różnymi diecezjalnymi Caritas istnieją znaczne różnice co do zasięgu i efektów ich działalności, największy zasięg ma działalność Caritas w środowiskach wielkomiejskich. Struktury Caritas na poziomie diecezji oddaje poniższy schemat:

Caritas parafialna (parafialny zespół Caritas) jest podstawowym ogniwem Caritas. Na jej czele stoi proboszcz parafii, który zwykle ma świeckiego zastępcę. Liczba osób potrzebujących, do których dociera Caritas na poziomie parafii jest znacznie wyższa niż liczba osób objętych pomocą na szczeblu diecezjalnym. Wolontariusze z parafii stanowią bazę rekrutacyjną dla bardziej złożonych form pomocy inicjowanych centralnie oraz środowisko, w którym dokonuje się socjalizacja do postaw solidarności i zaangażowania. W większości

diecezji trwa proces obejmowania jednolitą „marką” Caritas dotychczasowych zespołów i grup przy parafii, które istniały jeszcze przed przywróceniem Caritas Polskiej. Prócz tego istnieją **szkolne koła Caritas**, w których wolontariuszami są uczniowie.

Najważniejszymi partnerami oraz źródłem finansowania Caritas są władze centralne i **samorządy lokalne**, z którymi współpraca odbywa się na podstawie zawierania kontraktów na świadczenie usług socjalnych. Caritas diecezjalne współpracują także z Państwowym Funduszem Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych, kuratoriami oświaty, MEN, Kasami Chorych, osobami prawnymi. Znaczne środki pochodzą od drobnych darczyńców, gromadzone są dzięki kwestom i zbiórkom. Mimo iż Caritas dąży do ciągłego podnoszenia poziomu usług i działań charytatywnych (temu służą liczne szkolenia oraz specjalne studia na poziomie wyższym w ramach Uniwersytetu im. Kardynała Stefana Wyszyńskiego), to jednak specyfiką jej pracy w środowiskach lokalnych pozostaje dążenie do decentralizacji, zachowywania zasady pomocniczości i niechęć do nadmiernej profesjonalizacji usług (a także ich nadawania im medialnego rozgłosu). Oto próba klasyfikacji działań Caritas, na podstawie Raportu Roczego 2002, dostępnego na stronach www.caritas.pl:

Lp.	Rodzaj działalności	Beneficjenci i zasięg działań
1.	Usuwanie skutków klęsk żywiołowych	-Pomoc powodzianom
2.	Leczenie i rehabilitacja	-Darowizny jednorazowe na leczenie dzieci i dorosłych -Pomoc placówkom dla niepełnosprawnych (Caritas posiada 13 placówek prowadzących warsztaty terapii zajęciowej, 5 domów dziennego pobytu, 4 domy stałego pobytu) -Organizacja Pielgrzymki Osób Niepełnosprawnych do Lourdes (500 osób)
3.	Odszkodowania dla robotników przymusowych w czasie II wojny światowej	Odszkodowania wypłacane są robotnikom pracującym przymusowo na rzecz organizacji kościelnych podczas II wojny światowej, jest to wspólne dzieło Caritas Polskiej i Niemieckiej
4.	Dziecko i rodzina	-Wakacyjny wypoczynek dzieci i młodzieży (100 tys. dzieci, w tym 2 tys. ze Wschodu), zaangażowano 6 tys. wolontariuszy. Caritas posiada 40 własnych ośrodków wypoczynkowych. -Akcja „Wigilijne Dzieło Pomocy Dzieciom” (zebrano 14 mln zł, z czego dofinansowane są kolonie letnie, dożywianie, pomoc rodzinom wielodzietnym, domy dla samotnych matek, pomoc dla dzieci z innych krajów) -Akcja „Jałmużna Wielkopostna” -Akcja „Dni Specjalne” (Dzień Dziecka itp.) -Dożywianie: parafialne i diecezjalne Caritas dożywiają w Polsce codziennie 45 tys. dzieci -Pomoc placówkom dla dzieci (Caritas diecezjalne i parafialne prowadzą około 120 świetlic dla dzieci i 5 domów stałego pobytu) -4 Domy dla Ofiar Przemocy

5.	Przeciwdziałanie wykluczeniu społecznemu	-Indywidualna pomoc socjalna (zapomogi, leki) -Pomoc schroniskom (Caritas prowadzi 15 placówek), noclegowniom (20placówek), kuchniom (około 140) -Punkty socjalne (magazyny odzieży i żywności) w każdej diecezji -Przygotowanie i pilotaż programów wychodzenia z bezdomności
6.	Formacja i edukacja	-Stypendia dla studentów ze Wschodu -Szkolenie wolontariuszy -Budowanie zdolności organizacyjnej Caritas -Działalność Fundacji „Pro Caritate”
7	Stacje opieki Caritas	-Około 170 placówek na terenie całego kraju dla osób starszych, chorych i niepełnosprawnych -53 gabinety rehabilitacyjne -11 hospicjów
8	Powrót do zatrudnienia	-Biura Aktywizacji Bezrobotnych prowadzone przez Caritas diecezjalne -2 Zakłady Pracy Chronionej
9	Wychodzenie z narkomanii	-6 Poradni Psychologicznych
10	Pomoc migrantom i uchodźcom	-4 Centra Pomocy Migrantom i Uchodźcom Caritas (Lublin, Białystok, Zgorzelec, Wrocław)
11	Projekty zagraniczne	-Pomoc strukturalna dla Caritas na Białorusi, Ukrainie i w Rosji -Pomoc Polakom na Wschodzie Wspólnie z Caritas Internationalis: -Transporty humanitarne -Pomoc ofiarom klęsk żywiołowych i wojen -Pomoc dla krajów rozwijających się

Finansowanie działalności pożytku publicznego kościoła

Na przykład jedyną diecezją, której budżet jest w pełni jawny, i w której istnieje także jawność w budżetach parafialnych (dzięki powołaniu sieci Parafialnych Rad Ekonomicznych) jest, z woli arcybiskupa J. Życińskiego, archidiecezja lubelska. Tę archidiecezję można potraktować zatem jako dostępne case study wydatków Kościoła katolickiego na działalność typu pożytku publicznego. Z opublikowanego raportu wynika, że wydatki kurii lubelskiej na Caritas diecezjalną wyniosły w 2004 roku 2,4 mln złotych (co stanowi około jedną piątą ogólnej sumy wydatków całej archidiecezji), archidiecezja finansowała także fundusz stypendialny dla młodzieży z ubogich rodzin (ponad 300 stypendystów). Raport ten nie obejmuje szeregu innych wydatków na cele dobroczynne, uzależnionych od decyzji konkretnych duszpasterzy.

Najogólniej rzecz ujmując, można wyróżnić następujące **źródła przychodów** kościelnych osób prawnych:

- datki i darowizny od osób fizycznych i prawnych;
- dochody z imprez i zbiórek publicznych (zbiórki nie wymagają pozwolenia organu administracji państwowej, jeśli odbywają się na terenach kościelnych);
- subwencje, dotacje i ofiary pochodzące od krajowych instytucji i przedsiębiorstw państwowych, społecznych, wyznaniowych i prywatnych. Zgodnie z art. 14, ust. 4 Konkordatu państwo udziela dotacji oświatowo-wychowawczym Kościoła, dotuje także kościelne placówki opieki społecznej (art. 22 ust.1 Konkordatu). Kościelne osoby prawne otrzymują także dotacje, w sposób uznaniowy, od innych podmiotów dysponujących środkami publicznymi, na przykład spółek z udziałem skarbu państwa. Na przykład sponsorami najbardziej znanej inicjatywy dobroczynnej Episkopatu (program stypendiów dla młodzieży Dzieło Nowego Tysiąclecia) jest PKN Orlen, KGHM Polska Miedź, Poczta Polska, a także Orbis);
- Prócz krajowych podmiotów, ważnymi źródłami dotacji są podmioty zagraniczne, przede wszystkim niemieckie: Renovabis – Akcja Solidarności Katolików Niemieckich, która finansuje między innymi działalność „infrastrukturalną” polskich dużych organizacji federacyjnych (jak Forum św. Wojciecha); Kirche in Not; oraz amerykańskie, jak Aid to the Church in Central and Eastern Europe Episkopatu USA, American Enterprise Institute, sponsorujący dominikański Instytut Tertio Millennio;
- odpłatności za usługi świadczone przez kościelne instytucje charytatywno-opiekuńcze;
- dochody z działalności gospodarczej prowadzonej przez Caritas Polską i Caritas diecezji bezpośrednio lub w formie wyodrębnionych zakładów;
- dochody własne instytucji kościelnych (tak zwana „taca”, zbiórki nadzwyczajne, czyli skarby, czynsze z wynajmu pomieszczeń (na przykład części z około 20 tysięcy sal katechetycznych), opłaty za cmentarze parafialne, dochody z parafialnych przedsiębiorstw i gospodarstw rolnych).

Konkordat nie reguluje kwestii opodatkowania kościelnych osób prawnych. Natomiast są one na mocy Ustawy z 1989 roku zwolnione z opodatkowania z tytułu przychodów ze swojej działalności niegospodarczej. W tym zakresie nie mają też obowiązku prowadzenia dokumentacji wymaganej przez przepisy fiskalne. W praktyce, dzięki wielu zwolnieniom, są one wyłączone od podatku dochodowego (oraz ceł) także w swojej działalności gospodarczej (oprócz podatku rolnego), a podatek dochodowy od osób fizycznych duchowni płacą jedynie w formie zryczałtowanej.

Komisja Konkordatowa podejmowała prace nad projektem **podatku kościelnego**, który przypominałby instrumenty obowiązujące w innych krajach europejskich (możność odpisu 0,8% we Włoszech, 0,58 w Hiszpanii na dowolną organizację wyznaniową lub prowadzącą działalność społeczną. Na Węgrzech można odpisać 1% na wybrany kościół i także 1% na wybrana organizację pozarządową).

Brak kryteriów formalnej przynależności do stowarzyszeń i ruchów katolickich sprawia, że często trudno jest zapewnić im stały dopływ środków koniecznych do prowadzenia działalności, dlatego stowarzyszenia coraz częściej starają się formalizować swoją działalność, rejestrując się w Krajowym Rejestrze Sądowym. Poza największymi kościelnymi

NGO, prowadzącymi przede wszystkim działalność charytatywną (Caritas Polska, Towarzystwo im. Św. Brata Alberta, Katolickie Stowarzyszenie Antynarkotykowe KARAN), które to organizacje są podmiotami w kontraktach na określone społeczne zadania, zawieranych z władzami centralnymi i lokalnymi, zdecydowana większość dochodów organizacji kościelnych bierze się z **dobrowolnych datków** (ofiar) ich członków bądź ze wsparcia udzielanego wedle uznania duszpasterzy (proboszczów i biskupów).

Mimo niestabilności finansowej, organizacje kościelne posiadają szereg **zasobów infrastrukturalnych**, których mogą im zazdrościć „świeckie” NGO. Przede wszystkim każda z ponad 9 tysięcy parafii a także domy zakonne zapewniają, zwykle bezpłatnie, na mocy nieformalnej ugody z proboszczem, zaplecze lokalowe, zatem większość organizacji nie musi troszczyć się o koszty wynajmu. Potrzeby konferencyjne, organizowanie zjazdów i spotkań też nie nastroczają większych trudności z powodu dużej sieci tak zwanych domów rekolekcyjnych, często prowadzonych przez zakonników i udostępnianych taniej niż miejsca w hotelach.

Z powodu głębokiej decentralizacji ruchów, samodzielności ich lokalnych oddziałów, można także mówić o specyficznych dla nich **zasobach sieciowych**. Obecni członkowie, byli członkowie, na przykład absolwenci duszpasterstw akademickich czy oratoriów salezjańskich, sympatycy organizacji, ich darczyńcy i beneficjenci, czy też rozległe, tak zwane „rodziny” zakonne – wszystkie te osoby tworzą nieformalne, ale stabilne sieci wymiany informacji, wiedzy i samopomocy – także w życiowych sprawach, niekoniecznie związanych z religią. Szczególnie dobrym tego przykładem są absolwenci największych duszpasterstw prowadzonych przez różne zgromadzenia zakonne, którzy po ukończeniu studiów dalej należą do „rodziny” (dominikańskiej, salezjańskiej etc.) i wspomagają jej działania.

Przeptyw członków i wymiana liderów są stosunkowo proste: ktoś, kto należał już do Ruchu Światło- Życie czy duszpasterstwa studentów w jakiejś parafii, może następnie przenieść się do innej parafii, i tam będzie mógł zająć podobną pozycję, bez konieczności wspinania się po szczeblach członkowskiej „kariery” od początku.

Kościelne osoby prawne, także ruchy i stowarzyszenia, posiadają również obecnie potężną infrastrukturę w Internecie. Każda diecezja posiada rozbudowaną stronę, posiada ją także coraz więcej pojedynczych parafii. Zakonnicy dysponują zwykle własnymi serwerami. Ruchy i stowarzyszenia, jeśli nie posiadają swoich serwerów, zawsze mają do dyspozycji miejsce w największym portalu katolickim w Polsce: www.opoka.org.pl, który prowadzi także (aczkolwiek niesystematyczną i cząstkową) bazę danych organizacji katolickich. Zwykle, prócz ogólnopolskiej strony www danego podmiotu, każdy z jego oddziałów ma też własną stronę, i te regionalne strony zawierają zdecydowanie więcej informacji niż centralne. Zwyczajem większości ruchów i organizacji katolickich jest bowiem niechęć do ścisłego „centralnego” monitorowania takich danych jak liczebność członków czy stan budżetu.

Ustawa o pożytku publicznym i wolontariacie

Jeśli chodzi o status **organizacji pożytku publicznego**, to z ponad 1900 podmiotów, zarejestrowanych w Polsce do tej pory (początek 2005 roku), około 60 to organizacje związane z Kościołem, przede wszystkim jest to Caritas Polska oraz 16 Caritas diecezjalnych. Świadczyć to może o wciąż znaczących trudnościach kościelnych organizacji w sprawnym poruszaniu się w środowisku instytucjonalnym i prawnym trzeciego sektora. Najwięcej katolickich organizacji pożytku publicznego znajduje się w województwie mazowieckim, małopolskim, lubelskim i śląskim.

Podsumowanie: dobre praktyki współpracy

Nie tylko niewystarczająca znajomość Ustawy o pożytku publicznym oraz wciąż występujący brak osobowości prawnej, lecz także brak zachęt i **oferty informacyjno-szkoleniowej ze strony „świeckich” organizacji infrastrukturalnych** sprawia, że trudne jest dla kościelnych organizacji nawiązywanie współpracy z innymi podmiotami trzeciego sektora i władzami samorządowymi czy państwowymi. Istotny problem stanowi fakt, że inicjatywa współpracy często jest nazbyt zależna od duszpasterzy, proboszczów i biskupów, którzy z kolei we własnej edukacji seminaryjnej nie są wystarczająco przygotowani do potencjalnej roli liderów społeczeństwa obywatelskiego oraz inicjatorów zaangażowania się wiernych w dobro wspólne (mimo, iż duszpasterze dysponują znacznym wyjściowym kapitałem zaufania: warto wspomnieć, że zgodnie z danymi Instytutu Statystyki Kościelnej 55,8% respondentów deklaruje zaufanie wobec własnego proboszcza).

Deficyt w przygotowaniu księży do społecznego zaangażowania próbują przełamać inicjatywy podejmowane w ramach ORKK (największej kościelnej organizacji federacyjnej): zaczęła ona prowadzić **szkolenia dla proboszczów** na temat współpracy z samorządem lokalnym i świeckimi organizacjami pozarządowymi.

Upowszechnianiu **dobrych praktyk współpracy** służy przede wszystkim ogólnopolski, budzący znaczne zainteresowanie, konkurs **„Proboszcz Roku”**, przeprowadzany wśród samych parafian, organizowany od trzech lat przez Katolicką Agencję Informacyjną, który ma także znaczenie edukacyjne: dzięki konkursowi lokalne środowiska parafialne mogą uczyć się od siebie nawzajem, a proboszczowie uczą się dzięki niemu relacji z mediami i podstaw public relations.

Wyróżnioną rolę **mediatora oraz inicjatora współpracy** między organizacjami kościelnymi i podmiotami świeckimi pełnią zakonnicy, w szczególności powołani do tej roli jezuici i dominikanie. W jezuickim Centrum Kształcenia i Dialogu „Theotokos” oraz w Centrum Kształcenia Liderów i Wychowawców im. Pedro Arrupe (z którego szkoleń korzysta ponad 6 tys. osób rocznie, z ośmiu krajów Europy Środkowo-Wschodniej), kształcą się również liderzy społeczeństwa obywatelskiego. Jezuicki Dom Spotkań im. Angelusa Silesiusa jest jednostką centralną Polsko-Niemieckiej Współpracy Młodzieży, współpracuje z programami Komisji Europejskiej oraz jest ośrodkiem regionalnym Narodowej Agencji Programu UE „Młodzież”. Jezuici prowadzą także polski oddział OCIFE (Katolickie Biuro Informacji i Inicjatyw Europejskich) – organizacji służącej innym stowarzyszeniom i

organizacjom w roli think-tanku, monitorującej także procesy integracji europejskiej i wydającej biuletyny informacyjne na tematy europejskie, skierowane do wszystkich stowarzyszeń katolickich i instytucji kościelnych. Dominikańskim odpowiednikiem Centrum Arrupe jest Instytut Tertio Millennio, wyróżniony tytułem honorowym Instytucji Pro Publico Bono, także kształcący liderów społeczeństwa obywatelskiego i mający już status organizacji pożytku publicznego.

Współpraca z administracją i władzami centralnymi oraz lokalnymi: najważniejszym podmiotem współpracy po stronie kościelnej jest Caritas Polska. Przedstawiciel Caritas Polska uczestniczy w posiedzeniach Rady Działalności Pożytku Publicznego, przedstawiciele Caritas diecezjalnych często wchodzi w skład Rad Konsultacyjnych ds. Organizacji Pozarządowych powoływanych przy prezydentach miast i burmistrzach, bądź innych tego typu ciał doradczych (na przykład Towarzystwo im. Św. Brata Alberta należy do Rady Opiekuńczej ds. Bezdomnych). Caritas jest jednym z najważniejszych partnerów i beneficjentów Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Z kolei Stowarzyszenie Katolicki Ruch Antynarkotykowy KARAN, jedno z największych w Polsce działających w dziedzinie zdrowia publicznego i profilaktyki uzależnień, współpracuje ściśle z Ministerstwami Zdrowia, Edukacji i Spraw Wewnętrznych oraz Komendą Główną Policji w zakresie szkoleń i programów przeciwdziałania przemocy, jest także jednym z realizatorów Ogólnopolskiego Programu Zapobiegania Narkomanii i AIDS. Prócz lokalnych Caritas, bardzo częstym partnerem dla samorządów są salezjańskie organizacje sportowe (największe tego typu katolickie organizacje), z racji długiej tradycji działania i dobrze rozwiniętej infrastruktury zawierają one kontrakty z urzędami gminnymi na prowadzenie działalności sportowej i rekreacyjnej dla młodzieży na terenie danej gminy. Na poziomie samorządów lokalnych istnieją przykłady skutecznego oddziaływania i rzecznictwa organizacji kościelnych: Stowarzyszenie Rodziców Rodzin Wielodzietnych wprowadziło do obiegu publicznego Kartę Praw Rodziny Wielodzietnej i niektóre gminy w Polsce uchwalają taka Kartę, aby pomóc rodzicom w wychowaniu dzieci.

Współpraca z innymi organizacjami pozarządowymi: Caritas jako jedna z największych polskich organizacji pozarządowych bierze udział w wielu wspólnych inicjatywach całego środowiska, przede wszystkim włącza się w akcje pomocowe w sytuacji klęsk żywiołowych w kraju i zagranicą. Towarzystwo im. Św. Brata Alberta należy do **Pomorskiego Forum na Rzecz Wychodzenia z Bezdomności** – szerokiej koalicji różnych podmiotów trzeciosektorowych. Tego typu „mieszana” koalicją jest także **Ogólnopolskie Forum Ruchu Hospicyjnego**, zrzeszające 98 hospicjów, z czego 61 jest świeckich, 32 kościelne i 5 nieformalnych (najwięcej hospicjów znajduje się na Śląsku – 21, choć istnieją także „białe plamy”, jak województwo opolskie). Jeśli chodzi o współpracę świeckich i kościelnych NGO, godna szczególnego wyróżnienia jest archidiecezja lubelska, gdzie „świecka” organizacja infrastrukturalna (Lubelski Ośrodek Samopomocy) prowadzi dla organizacji kościelnych specjalne szkolenia (e-learning) na temat Europejskiego Funduszu Społecznego. Arcybiskup lubelski J. Życiński powołał ze swej strony **Archidiecezjalne Centrum Wolontariatu**, które opracowuje bazy danych o wolontariuszach i ofertach, rekrutuje ich, szkoli także młodych bezrobotnych i niepełnosprawnych.

Wolontariat to zresztą ważna płaszczyzna współpracy między kościelnymi i świeckimi NGO. Członkowie różnych organizacji kościelnych i ruchów religijnych stanowią naturalną bazę rekrutacyjną dla wielu, niekoniecznie kościelnych, inicjatyw wolontariackich. Z samą tylko Caritas Polska jest związanych ponad 50 tysięcy wolontariuszy, istnieją diecezjalne centra wolontariatu (w Lublinie i Radomiu). Niezłyjący już biskup Jan Chrapek był zaś osobiście zaangażowany w kodyfikację standardów wolontariatu w Polsce: jest on autorem Listu o Wolontariacie oraz dokumentu zwanego Dekalogiem Chrześcijańskiego Wolontariusza.

Współpraca międzynarodowa: przy Unii Europejskiej, prócz Rady Konferencji Episkopatów Europy, działają także inne federacje kościelne, których zadaniem jest pozyskiwanie informacji z agend unijnych o dostępnych funduszach oraz ich należyte wykorzystywanie; promowanie ideałów solidarności i dobroczynności jako ważnych wymiarów integracji europejskiej; opracowywanie ekspertyz dotyczących integracji UE, które mogą służyć w działalności duszpasterskiej poszczególnym kościołom krajowym. Takim ośrodkiem, afiliowanym przy Komisji Europejskiej, jest wymieniony już dominikański ESPACES, posiadający swój oddział polski w Krakowie. Prócz tego działa Caritas Europa, udzielająca pomocy placówkom Caritas z Europy Środkowo-Wschodniej; Katolickie Biuro Informacji i Inicjatyw Europejskich, prowadzące działalność informacyjną – w Polsce jego filią jest jezuickie OCIPE. Niezwykłym przykładem współpracy międzynarodowej jest działalność jezuickiego Centrum Kształcenia Liderów i Wychowawców im. Pedro Arrupe w Gdyni, które przeszkoliło już kilka tysięcy osób z krajów Europy Wschodniej i byłego ZSRR (nauczycieli, działaczy NGO) przekazując im, między innymi, polskie doświadczenia i dobre praktyki w budowaniu społeczeństwa obywatelskiego.

NAJWAŻNIEJSZE ORGANIZACJE INRASTRUKTURALNE I FEDERACJE

Ogólnopolska Rada Ruchów Katolickich

skwer kard. Stefana Wyszyńskiego 6, 01-015 Warszawa

tel. (22) 530-48-26, fax 838 80 24

e-mail: orrk@poczta.opoka.org.pl, strona internetowa: www.orkk.opoka.org.pl

Ogólnopolska Rada Ruchów Katolickich jest największą federacją ruchów i stowarzyszeń katolickich działających w Polsce. Powstała w czerwcu 1990 roku jako owoc wcześniejszej współpracy liderów ruchów i stowarzyszeń katolickich, trwającej od 1978 roku. Inicjatywa została zatwierdzona przez Episkopat Polski, który mianował jej asystenta kościelnego, obecnie jest nim biskup Bronisław Dembowski. W pracach Rady oprócz przedstawicieli poszczególnych ruchów i stowarzyszeń biorą udział delegaci **30 Diecezjalnych Rad Ruchów i Stowarzyszeń Katolickich** oraz kapłani delegowani przez Księża Biskupów do opieki nad ruchami w poszczególnych diecezjach. Cele Rady Ruchów Katolickich, na podstawie Statutu to między innymi: wspieranie współpracy między ruchami i stowarzyszeniami w dziedzinie ewangelizacji, apostołstwa oraz formacji; formacja liderów odpowiedzialnych za ruchy; wspieranie współpracy między ruchami a Episkopatem, wspieranie współpracy ruchów i stowarzyszeń ze środowiskami samorządów lokalnych oraz przedstawicielami Sejmu i Senatu RP, prezentacja wspólnej opinii ruchów i stowarzyszeń

wobec władz państwowych i samorządowych. Członkowie Rady spotykają się dwa- trzy razy w roku, Rada organizuje także Kongresy Ruchów Katolickich.

Forum Świętego Wojciecha

KIK, ul. Kopernika 34, 00-336 Warszawa

biuro@euroforum.pl

Powstało w 2002 roku, nie posiada osobowości prawnej, jednoczy kilkanaście najbardziej znaczących ruchów i stowarzyszeń chrześcijańskich, głównym celem jest informacja europejska, tworzenie zaplecza eksperckiego, organizacja spotkań międzynarodowych (tzw. Zjazdy Gnieźnieńskie), działalność ekumeniczna oraz stworzenie płaszczyzny debaty na temat roli chrześcijan świeckich w jednoczącej się Europie

Polska Federacja Ruchów Obrony Życia

Ul. Forteczna 3, 60-362 Poznań, tel. (61)875-01-53 w. 191, fax (61) 875-31-51

Skupia ok. 130 ruchów i organizacji działających zgodnie z misją pro-life, w tym ok. 80 zarejestrowanych i 50 nieformalnych. W tej liczbie znajdują się 43 stowarzyszenia, 18 fundacji, 10 instytucji, głównie akademickich oraz 7 lokalnych porozumień i wiele grup parafialnych.

Polska Federacja Stowarzyszeń Rodzin Katolickich

ul. Pereca 2/110, 00-849 Warszawa, tel. (22) 624 89 25

Zrzesza Diecezjalne Stowarzyszenia Rodzin Katolickich, które działają prawie we wszystkich diecezjach (37), należy do nich około 30 tysięcy osób.

Katolickie Stowarzyszenie Sportowe RP

Ul. Mostowa 17, 82-300 Elbląg, tel. (55) 232 56 38

Organizuje ogólnopolską Parafiadę (zawody sportowe dla dzieci i młodzieży) Zrzesza około 80 Parafialnych Klubów Sportowych, które mają osobowość prawną oraz ponad 150 nieformalnych klubów)

Stowarzyszenie Chrześcijańskich Dzieł Wychowania

ul. Kopernika 26, 31-501 Kraków, tel. (12) 430-31-42, fax (12) 430-31-45

e-mail: schdw@jezuici.krakow.pl

zrzesza 15 podmiotów prawnych. Prowadzi kursy zarządzania organizacją non-profit dla stowarzyszeń katolickich (zwane **Katolickim Instytutem Zarządzania**), jest członkiem Grupy Roboczej św. Wojciecha, w której przygotowuje się liderów programów międzynarodowych i katolickich środowisk młodzieżowych, realizuje Pakiet Edukacyjny przygotowujący grupy i stowarzyszenia katolickie (zwłaszcza młodzieżowe) do udziału w

strukturach społeczeństwa obywatelskiego. Instytucjonalni członkowie Stowarzyszenia to między innymi

- Centrum Formacji i Dialogu „Theotokos”, Gliwice
- Centrum Kształcenia Liderów i Wychowawców im. Pedro Arrupe, Gdynia
- Dom Pojednania i Spotkań im. Kolbego, Gdańsk
- Dom Spotkań im. Angelusa Silesiusa, Wrocław
- Fundacja „Nowy Staw”, Lublin
- Jezuicki Wolontariat Europejski, Wrocław
- Unia Laikatu Katolickiego, Częstochowa

Na podstawie: Petrowa 2002

Współpraca między poszczególnymi organizacjami i stowarzyszeniami katolickimi odbywa się zarówno na poziomie centralnym, przede wszystkim poprzez wspólne przygotowanie i uczestnictwo w ogólnopolskich Kongresach Ruchów Katolickich, które odbyły się już trzy razy od 1994 roku, w kongresach diecezjalnych a także na poziomie lokalnym, w poszczególnych parafiach. Należy zaznaczyć, iż istnieje szereg znaczących przeszkód w rozwijaniu tej współpracy. Często lokalne oddziały organizacji, na poziomie parafii, zmuszone są konkurować ze sobą o tę samą infrastrukturę parafialną. Zdarza się, że konkurują także o zaangażowanie tego samego duszpasterza (proboszcza, biskupa), które jest w ich działalności istotnym czynnikiem, co wynika ze wspomnianego już, faktu **zbyt małej autonomii świeckich w Polsce**. Inny problem stanowi znaczne, wewnętrzne **zróźnicowanie różnych orientacji w polskim Kościele katolickim** – to sprawia, że tak ważne, opiniotwórcze i mające z założenia charakter inkluzywny czy też „pomostowy” inicjatywy, jak Zjazdy Gnieźnieńskie, nie są w stanie do końca spełniać swojej roli, są bowiem bojkotowane przez te organizacje, których członkowie różnią się pod względem zapatrywań na kwestię integracji europejskiej czy stosunków państwo- Kościół. Te podziały na poziomie stosunku do kwestii politycznych oraz częste podziały personalne znacznie utrudniają także upowszechnianie się dobrych praktyk, związanych na przykład z przejrzystością finansową i jawnością w polityce informacyjnej.